

ANKSTYVASIS PARTIZANŲ DAINŲ KŪRIMO TARPSNIS

KOSTAS ALEKSYNAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – pokario pradžioje partizanų dainuotos dainos.

Darbo tikslas – remiantis konkrečiomis dainomis ir partizanų atsiminimais, aptarti ankstyvąjį jų dainų kūrimo tarpsnį.

Tyrimo metodai – aprašomasis, tekstų analizės.

Žodžiai raktai: partizanų dainos, karo dainos, romansai, dainų kūrimas, pokaris.

Lemtingas etapas lietuvių tautai buvo Antrasis pasaulinis karas, atnešęs didžiulius politinius bei socialinius sukrėtimus. Bet anei kiek ne mažesnių išbandymų Lietuvos žmonėms teko patirti dar ištisą dešimtmetį jam pasibaigus, kol tebetvyrojo ta pati karo nuotaika, vis stiprėjo grėsmė likti Lietuvai be lietuvių ir jos keliama dvasinė įtampa. Ir kaip tik tuo laikotarpiu atsiskleidė didžiulės mūsų tautiečių kūrybinės galios. Jau vien suvokimas, kad, jei būsime viskam nuolankūs, veikiai galime prarasti savo kultūrą, savąją kalbą, žadino kultūrinę visuomenę priešintis tam visomis įmanomomis priemonėmis, panaudojant visas dvasinio pasipriešinimo formas, taip pat ugdė tautinę savimonę.

Laikas tada reikalavo stiprinti dvasinę ištvermę, siekti tarpusavio supratimo, kad būtų lengviau atsispirti nuolat užgriūvančioms negandoms. Sąlygos vertė įvardyti bei įvertinti esamą padėtį, išreikšti savo emocinį santykį su ja. O tai lengviausiai ir paveikiausiai buvo galima padaryti pasitelkiant laisvą meninį žodį, perteiktą pačia prieinamiausia kiekvienam lietuviui forma – per dainą. Tai įsisąmoninta jau pačioje partizaninės kovos pradžioje. Pasekmė – akivaizdus ir visuotinai pripažįstamas faktas, kad Lietuvoje niekad per trumpą laiką nebuvo sukurta tiek daug dainų, kaip pokariu. Apie jas įvairiomis progomis užsimenama, jomis pasididžiuojama, išleista ir jų rinkinių. Bet išsamiau jų tyrinėti dar nesiimta. Šiuo straipsniu pamėginama žvilgtelėti į pačią partizanų dainų klando formavimosi pradžią, pasidomėti, kaip jos ėmė rasti, kokie buvę jų pirminiai šaltiniai, ilgainiui išsilieję į plačią kūrybinę srovę su įvairiais vingiais ir atšakomis.

Pogrindžio poetai įvairiausiomis dingstimis pabrėždavo dainos svarbą gyvenime. Daina esanti nuolatinė kiekvieno lietuvio palydovė, guodėja, skatintoja: „Nušluostęs

prakaitą, lietuvis Laukuos skambiai užtraukia dainą. <...> O dainos gražios! Dainos – viltys! Jūs širdį žadinat ir kraują“ (GudKKŽ p. 231). Tarp įvairių Lietuvai skiriamų pagarbos ženklų toli gražu ne paskutinė vieta tenka dainai: „Tau, Tėvyne, daina kuo skambiausia Ir darželio Tau rūtų žiedai“ (GudKKŽ p. 33). Daina lydi partizaną nuo pačios ginkluoto pasipriešinimo pradžios. „Mes gyvename gerai, – su demonstratyviu, perdėtu optimizmu rašo vienas pirmųjų partizanų jau trečią dieną po karo pabaigos, dar tik pradėdant formuotis ginkluotos kovos grupuotėms. – Lietuvos žalieji miškai duoda mums pastogę, o miško paukšteliai pralinksmina mus grįžusius iš po žygio. Mes visi ten susirinkę esame savanoriai ir jokie žygiai dėl Tėvynės nėra sunkūs. Mes tik laukiame tos dienos, kada susikibs anglai su rusais ir rusai pradės bėgti, tai tuomet mes užkursime jiems tokią pirtį, kad jie nežinos nei kur dėtis. Pas mus nuotaika kuo geriausia, visuomet skamba juokas ir palapinėse girdėti daina“ (Čekanauskas 2001: 218). Daina ir vėliau visą laiką guodžia partizaną, palaiko jo giedrą nuotaiką ir dvasinę stiprybę sunkiomis gyvenimo sąlygomis girios gūdumoje, be paliovos tykant pavojams, gresiant žūčiai. Daug jų ne tik atsinešta į partizanų bunkerius, bet ir sukurta juose: „Mes čia Tau daug dainų supynėm Per šaltas rudens naktis“ (GudKKŽ p. 121).

Praeis šiek tiek laiko, kol ims formuotis savitas partizanų dainų repertuaras. O iš pat pradžių dainuota tai, ką kas mokėdavęs ir mėgdavęs. Tad tiesai nebus nusižengta, jei partizanų dainomis – plačiąja prasme – bus pavadinamos ir tos, kurias jie yra persinešę iš namų į mišką. Partizanų atsiminimuose neretai paminima, kokias dainas jie dainuodavę ne tik tada, kai dar nebuvo pačių partizanų sukurtų dainų, bet ir gerokai vėliau, kai savos kūrybos repertuaras buvo susidaręs gana gausus. Be tradicinių dainų, mielai dainuojamos neseniai atsiradusios žinomų autorių tekstais (labiau apsiskaičiusiems žmonėms žinant ir jų autorius): Bernardo Brazdžionio „Neregio elegija“ („Aš pasaulio šviesios karalijos Nemačiau niekada, niekada...“), „Lopšinė“ („O atsimenu namelį tą gimtinį savo...“), Vinco Mykolaičio-Putino „Motinai“ („Tas vakaras kaip krištolas“) ir daugelis kitų.

Būti išdidiems ir kartu išlikti laisviems pavergtoje tėvynėje partizanus įkvėpė patriotinio pobūdžio dainos. „Prie partizanų laužo ir Sibiro barakuose švenčių metu liejasi gaudžiai didingas „Graži tu, mano brangi tėvyne“ choralas, virtęs antruoju Lietuvos himnu“ (Kubilius 1995: 404). „Myliu aš tave, šalie gimtoji, Tu man už visa esi brangesnė“, – dainuoja Dzūkijos partizanai (SŠD p. 68). „Tu esi tėvynė mano Miela Lietuva, Visados tavim didžiuojuos, Nes tu man sava“ (LTR 5884/3/), „Myliu Lietuvą, tą brangią žemę, Kurioje jaunas aš gimiau“ (RtKD p. 109), „Lietuva – mažas žemės kampelis, Koks esi tu lietuviui brangus“ (Klc p. 109) – tai tik kelių dainų iš gausiai tarpukariu ir karo metais sukurtų dainų repertuaro posmai.

Esamoje padėtyje, kai kovotojų dėl Lietuvos laisvės gretos vis tankėjo, labai pritiko kariškos dainos – ne tiek senosios, kiek dainuotos nepriklausomos Lietuvos karių (juk nemažai jų išėjo ir į partizanus). Bene populiariausios iš jų buvo nepriklausomybės kovų metais sukurta daina, prasidedanti „Tenai už kalnų ir miškų Yra daug brolių sužeistų“ (K 914), taip pat per karą atsiradusi, partizanų ypač pamėgta

ir visoje Lietuvoje mokama „Palinko liepa šalia kelio“ (K 1201; yra tekę ne kartą girdėti teigiant, kad ją sukūręs Kostas Kubilinskas). Tarp partizanų dainų paminima „Žygiuoja kareiviai vora paskui vorą“ (K 1201), perimta iš karo metų Vietinės rinktinės karių, pokariu miško sąlygomis pritiko kovos ryžtui skatinti.

Atsiminimuose apie partizanus užsimenama ir apie tai, ką jie dainuodavę, ir dažniausiai tai būna dainos kariniais motyvais. Antai partizanas Alfonsas Kisielius nuo Ariogalos, parėjęs iš miško namo, vis prašydavo sesers Stefos, „kad užvestų mėgstamą dainą, ir visi trys dainuodavo:

Tu, močiute sengalvėle,
Manęs jauno neliūdėk.
Priešas mus kovon sukėlė –
Per kiemelį palydėk.

<...>

Antroji brolio daina – „Tau, sesute, puikios gėlės“ (Berteškaitė 1998). Abi čia minimos dainos – ir siekianti nepriklausomybės kovų laikus (K 849), ir sukurta tarpukariu (K 943) – dažnai dainuotos karių.

Į partizanų dainų rinkinius yra patekusių pokario metais išpopuliarėjusių dainų, perteikiančių – kartais ir šiek tiek egzaltuotai – ar bent atspindinčių pesimistinę, kone tragišką to meto visuomenės būseną („Daugel dainelių nedainuosiu, Daugel dainuoti negaliu <...>. Nei auksu žerinti saulutę, Nei perlu blizganti rasa, Nei vakaro tyloj lakštutė Neduos man laimės niekados“ – SŠD p. 187). Rūsčion kovon stojusių vyrų širdis veikė sentimentalus romansas „Tėviškės laukuos saulutė leidžiasi“ („Tau ramu miegoti sapnuos angelų, Nieko nežinoti, kad čia taip klaiku“ – Klc 199), atsiradęs vokiečių okupacijos metais (nežinomo autoriaus sukurtas sužinojus apie artimo žmogaus, išgabento į reicho darbo tarnybą, mirtį). Į mišką atsineštas pokario jaunimo pamėgtas romansas „Kad ne auksinės vasaros“ (K 1160). Pats gyvenimas tuo metu tarsi reikalavo ilgesingų, lyriškų ir kartu nerimo kupinų dainų, kurios, pateikusios aliuzijų į praeitį, išsakytų kasdienės buities bei aplinkos gūdumą ir kartu teiktų bent šiokią tokią viltį, kad kraštas sulauksią šviesesnių dienų, nors „tavęs“ ir „manęs“ tada gal ir nebebus... Partizanams pritiko tuo metu pagausėjusios dainos, kurių svarbiausias motyvas – atsisveikinimas ar sielvartingas skyrimasis su nežinia kur išvykstančiu artimu žmogumi (tokių dainų pradininkė ar tik nebus Vanda Panavaitė, sukūrusi žodžius ligi šiol tebegyvuojančiai dainai „Aš verkiau parimus tarpvartėj darželio“ – K 1188). Iš tokių kūrinių dažniausiai kaip partizanų daina įvardijamas romansas (V. Dumskio tekstas) „Paskutinė gėlė atsiduso giliai“ („Tu tada dainavai Ir linksmutė buvai, O dabar verkdamas Man sudie besakai“ – AIS 1989, birž. 21–30). Slėpiningos partizaniškos buities akimirka tarytum pagauta romanse „Tyliajam vakare žydėjo dobilai“: „Tu greitai pradingai Tarp kylančių rūkų. Naktis linkėjo tau Saldžių saldžių sapnų“ (IGBT p. 132), tad jis prašyte prašėsi dainuojamas ir miškan pasitraukusių vyrų. Platus pokariu pamėgto romano „Išeisi tu, išeisi ir negrįši“ („Nejau tu niekad niekad nebegrįši Ir nepažvelgsi daugiau į akis?“ – LTR 7542/135/) panaudojimo diapazonas: paliudyta jį dainavus ir „Šiaulių

kalėjime 1951 m. žiemą ir pavasarį“ (LTR 7543/59/), ir tremtyje (LTR 7542/135/); Magadano lageryje jį dainuota užbaigtą nauju posmu:

Tikėki, miela, kai sužys vosilkos
Ir priešų žemėj mūsų nebebus,
Sugrišiu aš, nušvis padangė, pieva,
O baltas Vytis krūtinę papuoš. (LTR 7171/114/)

„Daug pavasarių miškas skambėjo Nuo trankių partizanų dainų“, – teigia viename eilėraštyje partizanų poetė Gegutė (GudKKŽ p. 153). Teiginys galėtų pasirodyti hiperbolizuotas, jeigu poreikio ir polinkio dainuoti nepatvirtintų partizanų atsiminimai. Antai Dzūkijos partizanų vadas Adolfas Ramanauskas – Vanagas aplankytus rinktinių vadus ir eilinius partizanus apibūdina nurododamas ir jų potraukį dainai: „Kazimieraitis visuomet būdavo optimistiškai nusiteikęs, laisvalaikiu mėgdavo dainuoti kartu su kitais. Kiekvieną dieną bunkeryje skambėdavo partizaniška daina“ (Ramanauskas 1991: 162); „Jūrininkas labai mėgdavo dainuoti. Jis turėjo gražų tenorą, buvo plačiai žinomas kaip partizaniškų dainų platintojas. Perlojiečiai taip pat mėgo dainuoti, kaip ir jų vadas Merkys. Atvykęs Jūrininkas tuoj surinko dainininkus ir išmokė juos dainų net keturiais balsais. Turiu pripažinti, kad partizaniška daina buvo ir mano neperskiriamas draugas“ (ten pat: 181); slėptuvėje gyvenę vyrai „turėjo neblogus balsus ir labai mėgo dainuoti. Šiuo atžvilgiu ypač buvo pasižymėjęs Šermukšnis“ (ten pat: 280). Daina ne tik padėdavo ištverti rūsčiausius išmėginimus – ji įkvėpdavo partizaną ir žūtbūtei kovai. Ne vienas jų ištardavo tartum priesaiką: „O Tėvyne, jei žūsiu, žinoki, Kad už laisvę miriau su daina“ (GudKKŽ p. 223). Net ir iš pašautojo lūpų išsiverždavęs pamėgtas posmas. „Pasakojama, kad Vaičėnas, kuris dėl gražaus balso ir jo mėgtos dainos buvo vadinamas Pavasariu, sužeistas krito viduryje kiemo ir uždainavo: „O pavasari malonus, o pavasari gražus...“ Buvo tikrai pats pavasaris“ (Gaškaitė 1997: 126–127).

Daug prikurta pogrindyje eilių. Jų kūrėjams ne visada būdavo svarbu, kaip žodžiai susiposmuos – į eilėraščių ar dainą. Eiliuoto teksto pobūdį daug lems ir nuo jų nepriklausantys veiksniai: skambus, jausmingas, sklandžiai surimuotas eilėraštis netikėtai ims ir virs daina, o daina įvardytas (antrašte ar paantrašte) kūrinys taip ir liks glūdėti popieriuje. Žinant, kad daina esamomis sąlygomis turi kur kas didesnes galimybes plisti žmonėse ir juos veikti, kuriant daugiausia orientuotasi į dainiškumą. Tad būta pogrindžio poetų, kurie kūrė ir eilėraščius, ir dainas. Antai partizanų poetas nuo Anykščių Jurgis Urbonas, sudėjęs savo sukurtas dainas į atskirą tiražuotą rinkinėlį, jo įžanginiame žodyje išsako savo mintis apie tuo metu itin išryškėjusią dainos svarbą gyvenime: „...Daina lietuvių lydi ir varge, sielvarte, laimėje ir džiaugsmuose, daina ją guodžia liūdintį, verkiantį, skriaudžiamą, dainoje jis suranda paguodą ir širdies skausmo nuskaidrėjimą, dainoje išreiškia viltį ir tikėjimą gražiąja ateitimi, ateitimi, dėl kurios kovojama, dėl kurios ir supintos šios eilutės...“ (Lakštutis 1946: 3). Kita vertus, autoriaus sukurtas tekstas dainai dar nėra daina. Jis daina virs tada, kai iš popieriaus lapo „išeis į žmones“ – bus imtas dainuoti. Tad galima tą tekstą priskirti

ir eilėraščių. Taip ir daryta leidžiant pokario partizanų sukurtos poezijos rinkinius. Ir todėl ano meto pagrindžio publikacijose, kurios turi paantraštę „Eilėraščių ir dainų rinkinys“, šie kūriniai pateikti sumišai. Antai žuvus minėtajam dainų kūrėjui J. Urbonui, ta dingstimi sudarytos jo kūrybos rinktinės įžangoje (Lakštutis 1951: I–III) visi čia sudėti kūriniai apibendrintai vadinami eilėraščiais. Taip padaroma ir dabartiniiais laikais. Pavyzdžiui, aptariant partizanės Mildos sukurtas eiles, partizanų dainų kontekste jos vadinamos dainomis, kalbant apie kiekvieną atskirai – eilėraščiais, o straipsnio pabaigoje apibendrinant įvardijama kaip „Mildos eilėraščiai, tapę Dzūkijos dainomis“ (Voverienė 2006: 117–121). Tokiam traktavimui galima pritarti.

Ieškoti eilėraščių, kuriuos būtų galima paversti dainomis, imtasi ankstesnių metų spaudoje. Pasirodė, jog jų, gausiai publikuotų, tam tikra dalis tiko žodis žodin: kad ir Apolinaro Bagdono „Auka“ („Alyvų šakos svyra Nuo vasaros pečių...“) iš karo metų „Savaitės“, Balio Augustinavičiaus „Už tėviškės žemę“ („Ko palinkot, žilvičiai, prie kelio“) iš to meto „Kario“, Liudo Žukausko-Sakalinio „Nežinomajam kareiviui“ („Atlikęs pareigą tėvynei“) iš prieškarinio jo eilėraščių rinkinio „Širdis ir plienas“ (1938); V. Panavaitės eilėraščiui „Mano ilgesys“ („Aš verkiau parimus tarpvartė darželio“), spausdinamam pagrindžio spaudoje, pakako tepridėti antraštę „Mergaitės daina partizanui“, kad, jį dainuojant, prireiktų saugotis, idant nenugirstų bloga ausis... Pauliaus Širvio eilėraštis „Vienišas kapas“ („Saulėlydį melsvą lydėjo Užgesdamos akys karių...“), virtęs partizanų pamėgta (vadinta ir mėgstamiausia) daina, susilaukė didelio populiarumo ir visuomenėje.

Vis dėlto daugiau buvo tokių poezijos kūrinių, kurie, verčiami dainomis, prašėsi patvarkomi taip, kad bent kiek susisietų su esama tikrove. Laikas tada reikalavo, kad teksto autorius būtų nežinomas ne tik tiems, kas dainuos, bet ir pašalinio priešiško asmens ausiai, tad tuo ir jo sukurtas tekstas buvo tarytum nuasmeninamas, o jei taip, tai jį irgi galima keisti, kaip kad kinta daina, eidama iš lūpų į lūpas. Kad, pavyzdžiui, Pr. Lemberio eilėraštis „Partizanai“ (Trm 1938, Nr. 47, p. 1131) tikėtų dainuoti „miško broliams“, tekste buvo pakeista geografinė realija: „Juos viliojo jūrų toliai – *Smėlys Baltijos krantų*“ – į „...*miško... Pilni bunkerų žalių*“ (LTR 7080/331/). Daina paverstame Asp. Šimaičio eilėraštyje „Kariūnų gretos“ (Kar 1939, Nr. 14, p. 456) irgi pakito veiksmo subjektas ir laikas:

Pažiūrėk! Tai *kariūnų* ten gretos!
Žingsniai – plienas, o mostai – ugnis!
Gimtais kloniais jau *dvidešimt metų*
Rieda spindinčio ryžto vilnis!

Šitos rankos, *sugaudus trimitui,*
Brolius Tėviškės ginti išves!..

Dainoje: „*partizanų... ketvirtį metai... kerštui pribrendus Mūs tėvyne iš vargo...*“ (LTR 6296/4/).

Kvintescencinė tokio požiūrio laikymosi išdava – pagrindinė poetinės kūrybos rinktinė „Rusiškoji-komunistinė spaspada kai kurių lietuvių jaunųjų poetų ir liaudies kū-

ryboje“ (1951), išleista Jovaro tėvūnijos 1951 metais – jau bebaigiant užgniaužti gin-
 klutą priešinimąsi. Dūmo slapyvardžiu pasirašęs jos rengėjas pradžios žodyje sakosi
 turįs kilnų tikslą – sudėti į ją eiles ir dainas, kurios „nėra užtikrinamai kur nors apsau-
 gotos nuo žuvimo bei išnykimo“. Šalia autorinių kūrinių dėjęs „taipgi eiles ir dainas,
 esančias paskirų partizanų užrašuose ir liaudies lūpose“, – tai, ką rengėjas priskiria
 „bendrajai liaudies kūrybai“; mat nors kai kuriuos eilėraščius ir dainas „būt galima
 kam nors ir išvardintai priskirti, bet dažnai tikrasis kūrinėlio autorius savo kūrinėlio
 tikriausiai čia jau nebeatpažintų“. Rinkinio rengėjo supratimu, „liaudis nežiūri, kieno
 tas ar kitas kūrinėlis sukurtas: ji pirmiausia visus vienodai sudarko ir paskiau tik per-
 sidirba ir prisitaiko savo poreikiams bei nuotaikoms“. Tad ir jis pats, „liaudies teisė-
 mis pasinaudodamas“, taiso „daugiau sudarkytas eiles bei daineles“, pakeičia, išmeta
 ar prideda išstisus posmus (Dūmas 1951: 2–3). O, pavyzdžiui, partizanų daina virtęs
 Jono Petronio eilėraštis „Savanorio auka“, šiame leidinyje įtrauktas į ciklą „Priespau-
 da“, ir kone perpus patrumpintas, ir kiekviename jo posme kas nors perkurta.

Toks partizanų dainų kūrėjų naudojimas turima ankstesne poetine kūryba (da-
 bartiniu požiūriu, kai autorių teisės jau griežtai saugomos, nepriimtinas) išimtinėmis
 ano meto sąlygomis davė teigiamą rezultatą. Jis partizanų dainuojamąją poeziją leido
 praturtinti esamą tikrovę atspindinčiais kūriniais. Jos kūrėjai neatsispyrė pagundai už-
 kabinti ir savaip pakreipti kūrinis netgi iš tarybinės poezijos aruodo. Kaip tai daryta,
 iliustruoja pora atvejų su visiems tada gerai žinotomis autorinės kilmės dainomis.

Visuomenei buvo gerai žinoma daina „Pušies šakelė glaudžias į širdį kaip sava...“
 ir galėjo būti imta plačiai dainuoti, jeigu ne jos baigiamasis posmas „Ji mojo man
 iš tolo Ir šaukė man: eiva! Dabar klesti išlaisvinta Tarybų Lietuva“. Ji sukurta Jono
 Šimkaus eilėraščio „Manoji Lietuva“ pagrindu ir buvo įtraukta į 1946 metų Dainų
 šventės repertuarą. Melodijos autorius – Domas Andrulis, tikriausiai jo iniciatyva
 buvęs patvarytas ir žodinis tekstas: atsisakyta dviejų paskutinių posmų su lozun-
 gine publicistika apie „darbų vainikus“ ir laisvę „laisvų tarpe“, prikurtas priedainis,
 bet užbaigai ideologinei atspirčiai paliktas (tik kiek paredaguotas) posmas: „Ji mojo
 man iš tolo Ir (originalė: „Į naująjį gyvenimą Ji“) šaukė man: eiva, Dabar klesti iš-
 laisvinta, Tarybų Lietuva“ (Repertuaras 1946: 23). Partizanų spaudoje paskelbtame
 variante iš šio posmo išmestos tarybinės frazės ir prikurta pabaiga:

Ji moja man iš tolo
 Ir šaukia man: eiva!
 Tu skriaudžiama ir mindoma,
 Manoji Lietuva.

Viską tau atiduočiau,
 Kad taptum vėl laisva,
 Gimtoji, mylimoji,
 Manoji Lietuva.

Kaip kraujas vakaruose
 Saulėlydžio spalva.
 Tai kraujas mano brolių,
 Manoji Lietuva.

Ir bus netrukus rytas,
 Išauš tokia diena,
 Kai laisvę Tau parnešim,
 Manoji Lietuva. (LsV Nr. 122, 1947 spal. 1)

Karo pradžioje į TSRS gilumą pasitraukęs Kostas Korsakas sukūrė eilėraštį „Esam
 partizanai“. Dainą šio eilėraščio tekstu, jei patikėsime ją 1947 metais užrašiusio Jono

Kazlauskio liudijimu, „dainuodavo, vaikščiodami keliais Kazlų Rūdos miškuose, raudonieji partizanai 1941–1944 m.“ (LTR 2539/64/). O į patį eilėrašį, pirmaisiais pokario metais dėta į mokyklinius skaitinius, atsigrėžė ir pagrindžio eilių kūrėjai. Jis 1948 metais buvo išspausdintas Maironio partizanų rinktinės leidinyje „Kovos keliu žengiant“ kaip daina, pakeitus politinio pobūdžio realijas: vietoj „Eisim mušti priešų, Vokiečių naikinti“ įdėjus „Baigsim mušt komuną, Rusus sunaikinti“, vietoj „Stalinas mus veda“ – „Dievas mumis veda“... Šis perdirbinys visuomenėje nesulaukė dėmesio. Esama dar anksčiau – 1947 metais – užrašytų šios dainos variantų, kur užsikabinta už pirmo ar ir antro dainos posmų, o toliau mėginta prikurti naują tekstą: „Šautuvai mum plieno, Kulkos mum varinės, O jum, bolševikai, Dienos paskutinės“ – LTR 6483(86); „Eisim mušti priešų, Naikinti rasiejų, Nes dėl jų močiutės Ašarėles liejo. Kai išvysim priešą Iš brangios tėvynės, Suskambės saliutai Už laisvą gimtinę“ – LTR 5832(6). Tokie perdirbiniai ir teliko lokaliniai, nustelbti gerai žinomo originalo – autorinio eilėraščio.

Svarbus požymis, rodantis, kad eiliuotasis kūrinys kurtas kaip daina, yra tas, kad jame tarsi užkimbama už gerai žinomos dainos teksto pradžios ir, išlaikant jos struktūrą ir melodiją, toliau eiliuojamas naujas, visai savarankiškas kūrinys, pavyzdžiui:

Neskambinki man, sese,
Ir nedainuok dainų,
Nesugrąžins akordai
Lietuvių išvežtų. (SŠD p. 352)

(Plg. romano pradinį posmą: „...Nesugrąžins akordai Praėjusių dienų“ – AMGD p. 31.)

Nebeverk, motinėle, kad tavo sūnus
Žus nuo rankos čekistiško niekšo... (LTR 6121/48/)

(Plg. literatūrinės kilmės dainos pradžią: „Oi, neverk, matušėle, kad jaunas sūnus Eis ginti brangiosios tėvynės...“ – TGD p. 19.)

Bolševikai tegu žino,
Kad dar kartą žygis bus.
Iš miškų ir iš beržynų
Vyrai jiems paruoš kapus! (LsKD GIV p. 15)

(Plg. dainos, sukurtos Lietuvos kariuomenės žygio į Vilnių proga, pradžią: „Vėliavos iškeltos plakas, Renkas vyrai – žygis bus, Už kalnų Karalių takas, Vilnius vėl priglaus pulkus“ – TGD p. 13.)

Toks eiliuotojo pasinaudojimas jau esamu kūriniu – ne tik kūrybinių paieškų pasilengvinimas sekant esamu kūriniu ar jį parafrazuojant, norint rasti tinkamą meninę raiškos formą. Tai ir epinio detalizavimo, kurį į poeziją tada bruko hipertrofuota tikrovė, priderinimas prie dainoms savito lyrinio prado. Pačioje partizanų dainų kūrimo pradžioje viena kita populiari daina ištisai pritarpstoma esamo meto inspiruojamų

motyvų. Taip, pavyzdžiui, yra mėginęs daryti 1945 m. pradžioje vienas produktyviausių partizanų dainų kūrėjų Petras Bartkus – Alkupėnas:

Pavasaris atėjo ir jo gražios dienos,
Laisvas partizanas miškuose gyvens.
Vargo iškankintas, laisvės pasiilgęs
Veidas ilgesingas žieduose spindės.

Ach tas gimas sodžius žydinčiais darželiais
Sužavėjo širdį, širdį tarp žiedų...
Tad siela nerimsta vakarinei spindint,
Prisiminus laimę meilės valandų.

Ech neverk, mergele, neliūdėk prie vartų,
Aš nebeateisiu liepų takeliu...
Jau nebekalbėsiu tų meilių žodelių
Ir nebekartosiu, kad tave myliu.

Jau gana tos meilės, jau gana tų žodžių,
Gal kada dar laimė mūsų neaplenks,
O dabar už laisvę ir už gimtą sodžių
Mano tvirtos rankos priešui mirtį rengs. (²PrtSA p. 16)

Vis dėlto toks pusinis dainos atnaujinimas, matyt, veikiai suprastas esąs beprasmiškas: naujieji teksto „gabalai“ nepajėgūs rungtis su turinčiais pasitraukti senaisiais. Bet priimtinas pasirodė, nors ir sporadiškas, gerai žinomų dainų atskirų eilučių tarpstymas tarsi *loci commune* į naujai kuriamas dainas – kad ir, pavyzdžiui, į tą, kurią, pradėtą populiarios dainos sekimu, sukūrė nežinomas partizanas, norėdamas apdainuoti Liepakojuose (Simno valsčius) 1945 m. vasario 21 d. vykusį mūšį:

Liepakojų kaime ant lygių laukų
Dar garuoja kraujas brolių lietuvių... (Vilutienė 1997: 265)

(Prisiminkime atitinkamą karo metų dainos „Rytų fronte lyja kulkos nuolatos“ (K 1169) motyvą – žr. LLD 19 183–185.)

Vėlesnės pastangos bent kiek atitolinti sukurta dainą nuo sektojo poetinio kūrinio dažniausiai likdavo bevaisės. Antai P. Bartkus, pateikdamas po trejų metų pakartotame savo poezijos rinkinio „Partizano širdies atgarsiai“ leidime dainos „Kur statūs krantai prie Dubysos“ pirmo posmo paskutines dvi eilutes „Žygiuoja ramūs partizanai, Palikę gimtuosius namus“ (¹PrtSA p. 7), labai artimas sektos dainos eilutėms „Kur lygūs laukai šiapus Nėrio“ (K 956) eilutėms „Žygiuoja kareiviai per smėlį, Palikę tėvelių namus“, pakeitė į „Žygiuoja vorelė ištysus, Rūke dingsta žingsnių aidai“ (²PrtSA p. 12), bet šis pakeitimas jau buvo pavėluotas: neužfiksuota, kad būtų dainuotas naujai siūlomas variantas.

Ar tik ne dvigubos – poetinės ir ideologinės – transformacijos rezultatas bus išpopuliarėjusi, ypač Suvalkijoje ir Dzūkijoje, daina „Prisirinkau nuo tavo kapo“. Jos

pradžių pradžia – dviposmis Algirdo Skinkio eilėraštis „Atsiminimai“ („Prisirinkau nuo tavo tako Rudens priplėšytų žiedų...“ – Sav 1944 4, p. 53). Praturtintas dar trimis posmais ir veikia tapęs partizanų daina, jis buvo išspausdintas pokario metų pogrindžio spaudoje:

Prisirinkau nuo tavo kapo
Rudens priplėšytų žiedų,
O jie tyliai tyliai prašneko,
Rodos, būtum kalbėjęs tu.

Tu išėjai, ir tavo kelią
Vien tiktai pergalė lydės.
Palinkus diemedžio šakelė
Tau apie meilę prakalbės.

Žiedai tie amžino troškimo
Palaidoti dar ne laiku.
Gegutė guodė ir užkimo,
Nuskrido miško vainiku.

Tu išėjai ir jau negrįši,
Ir lino akys nežydės...
Tad leisk, brangus, prie tavo kapo
Surinkt vidurnakčio žvaigždes.

Palinko diemedžio šakelė,
Medinis kryžius tarpe jų...
Tėvynė, rodosi, jau kelias,
Gal keltumeis gyvent ir tu?... (LsKA 1 p. 18)

Turimi duomenys leidžia teigti, kad „Savaitėje“ skelbtą eilėraščio tekstą šiek tiek pakoregavo ir papildė pats autorius tada, kai jis drauge su kitu poetu – K. Kubilinsku buvo infiltruotas tarp Dzūkijos partizanų. Tada jie irgi kūrė eiles ir skaitydavo partizanams savo kūrybą. „Sunki, juoda kaip derva nuotaika trykšta iš kiekvienos jų eilėraščių eilutės, – liudija savo dienoraštyje partizanas Lionginas Baliukevičius – Dzūkas. – Tačiau viskas daugiausia sukasi apie individualius išgyvenimus, sielvartus. Nei vieno žodžio apie tai, kas žadintų jaunimą ir visą tautą ryžtingumui, nei vieno žodžio apie geresnio gyvenimo viltį, nei vieno žodžio apie kaimo didvyriškumą! Iš visų eilučių dvelkia miesčio-niška sunki baimė, neviltis, desperacija. Ar su tokia kūryba galima tautą išjudinti, žadinti ir puoselėti tėvynės meilės ugnį?“ (Baliukevičius 1994: 262). Atsistiktinai išliko ir aptariamasis eilėraščio niūrios nuotaikos variantas – jis ir bus autorinis perdirbinys, pavadintas „Partizanams“ ir užfiksuotas Andriaus Dručkaus tarp kitų partizanų eiliuotų kūrinių:

Susirinkau nuo jūsų kapo
Rudens suplėšytus žiedus,
O jie tyliai, tyliai prašneko,
Lyg būtumėt prašnekę jūs.

Išėjote, o jūsų kelią,
Manėt, vien pergalė lydės.
Palinkus diemedžio šakelė
Jums apie laisvę prakalbės.

Tie žodžiai amžino troškimo,
Palaidoti jie ne laiku.
Gegutė guodė ir užkimo,
Nuskrido miško vainiku.

Išėjote ir nebegrįsit,
Ir lino akys nežydės.
Tiktai dangus ant jūsų kapo
Barstys vidurnakčio žvaigždes.

Palinkus diemedžio šakelė,
Medinis kryžius tarpe jų.
Tėvynė, rodosi, jau kelias –
Gal keltumėt kartu ir jūs... (Dručkus 1955: 240)

Jau vien žodis *manėt* (kreipiamasi tarsi kokio pašaliečio ne į vieną asmenį, o į kolektyvinį adresatą – visus partizanus) išryškina, kad partizanų viltys neatitiko tikrovės, kad laisvę jiems „diemedžio šakelė“ teprimins tik po mirties... Na, o patiems partizanamams nedaug teko ši eilėraščių patvarkyti, pasižiūrint ir į patį pirmąjį jo variantą, taip, kad, paverstas daina (beje, viena iš stabiliausių), jis suskambėtų meile ir pagarba apdainuojamam žuvusiam kovos draugui.

Partizanų dainų gausą ir įvairovę nulėmė tas faktas, kad jos kurtos ne tik dainingoje aplinkoje, bet ir gausų poetinės kūrybos palikimą turinčioje terpėje. Visiškai kitokioje gyvenimo aplinkoje prigijo tos ankstesnės dainos, kurios galėjo bent kiek įgyti naują paskirtį – nuo priešinimosi okupacijai išraiškos iki kovos už tautos išlikimą stiprinimo. Partizanų dainų repertuarą veikiai ėmus pildyti naujais kūriniais, vienu iš kūrybos šaltinių tapo tarpukario ir karo meto periodika, gausiai spausdinusi autorinę poeziją. Imta ieškoti eilėraščių, kuriuos būtų galima paversti dainomis, nevengiant juos netgi reikiamai perkurti. Vaisingų rezultatų davė ankstesnių dainų panaudojimas kuriant naujas siužetines linijas ir poetinius vaizdus. Ankstyvajame partizanų kūrybos tarpsnyje atsiradusios dainos – reikšminga pokario pasipriešinimo poetinės kūrybos dalis.

ŠALTINIAI

- AlS – *Alytaus sąjūdis*: LPS Alytaus tarybos leidinys.
- AMGD – *Aš iš meilės gavau džiovą*, sudarė Zita Kelmickaitė, Vilnius, 2000.
- DPrt – *Dainuok, partizane*, [~ 1951].
- GudKKŽ – *Kovos keliu žengiant: Vakarų Lietuvos partizanų eilėraščiai ir dainos. 1945–1953 metai*, iš Vakarų (Jūros) srities partizanų leidinių atrinko ir parengė spaudai Leonas Gudaitis, Vilnius, 1991.
- IGBT – *Išėjo ginti brangios tėvynės...: Leipalingio Pūščios partizanų dainos, 1954–1958 m.* užrašė ir parengė spaudai Juozas Kuckailis, Marijampolė, 1999.
- K – Karinės-istorinės dainos Lietuvių liaudies dainų kataloge
- Kar – *Karys*, Lietuvos kariuomenės laikraštis.
- Klc – Juozas Kliucevičius. *Dainos*, Trakai, 1998.
- LLD – *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 19: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 5: *Antrojo pasaulinio karo ir pokario dainos*, parengė Kostas Aleksynas, melodijas parengė Živilė Ramoškaitė, Vilnius, 2005.
- LsKA – *Laisvės kovų aidai*: LLKS Žemaičių apygardos leidinys, *Žemaitija*, d. 1, 1952.
- LsKD GIV – *Laisvės kovų dainos*, išleido LLK Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės štabas, 1947.
- LsV – *Laisvės varpas*: Kėstučio apygardos partizanų organas, [a. a.].
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas
- ¹PrtSA – Vang. Dainius [Petras Bartkus]. *Partizano sielos atgarsiai: Partizaniškų dainų rinkinėlis*, 1945.
- ²PrtSA – Alkupėnas [Petras Bartkus]. *Partizano sielos atgarsiai*, II ištaisyta ir papildyta leidimėlis, Okupuota Lietuva, 1948.
- RtKD – *Raitininkų kaimo dainos*, parengė Jonas Raklinevičius, Vilnius, 2001.
- Sav – *Savaitė*, karo metais leistas žurnalas.
- SŠD – *Sušaudytos dainos: Džūkijos partizanų dainos*, sudarė ir parengė Vytautas Ledas, Henrikas Rimkus, Vilnius, 1990.
- TGD – *Tautos giesmės ir dainos*, sudarytojas Dainius Juozėnas, Vilnius, 1988.
- Trm – *Trimitas*: Lietuvos šaulių laikraštis.

LITERATŪRA

- Baliukevičius Lionginas 1994. Justinas Lelešius – Grafas, Lionginas Baliukevičius – Dzūkas. *Die-noraščiai*, Kaunas, p. 262.
- Berteškaitė Doloresa 1998. Partizano sesuo, *Kauno diena*, rugpj. 10.
- Čekanauskas 2001. Petro Čekanausko laiškas į Šiaulius tetai Aldonai Karpavičienei ir namiškiams, kn.: *Politinių kalinių, tremtinių, partizanų laišakai Šiaulių „Aušros“ muziejuje*: Katalogas. Publikacijos, sudarytoja Aurelija Malinauskaitė, Šiauliai, p. 218.
- Dručkus Andrius 1955. *Laukit, sugrįšim laisvę nešini*, Kaunas, p. 240.
- Dūmas 1951. [Pradžios žodis], kn.: *Rusiškoji-komunistinė spauda kai kurių lietuvių jaunųjų poetų ir liaudies kūryboje*: Eilėraščių ir dainų rinkinys, [s. 1.], p. 2–3.
- Gaškaitė Nijolė 1997. *Pasipriešinimo istorija. 1944–1953 metai*, Vilnius, p. 126–127.
- Kubilius Vytautas 1995. *XX amžiaus literatūra*, Vilnius, p. 404.
- Lakštutis L. [Jurgis Urbonas] 1946. *Šventosios pakrančių aidai*: „Šarūno“ r-nės liter. leid., Nr. 1, p. 3.
- Lakštutis L. [Jurgis Urbonas] 1951. *Brolau, girdi, ką šnabžda vėjai?*: „Jovaro“ tėvūnijos leidinys, Nr. 1, p. I–III.
- Ramanauskas Adolfas (Vanagas) 1991. *Daugel krito sūnų...*, Vilnius, p. 162.
- Repertuaras 1946. *Lietuvos TSR 1946 metų liepos mėn. ruošiamos Dainų šventės repertuaras: Su-tartinės, kanonai, dvibalsės, tribalsės ir keturbalsės dainos*, Vilnius, p. 23.
- Vilutienė Aldona 1997. *Liepakojų mūšis*, kn.: *Kaimų istorijos*, [t.] 2, Vilnius, p. 265.
- Voverienė Ona 2006. Apie partizanę ir poetę Antaniną Lukšytę-Garšvienę, kn.: *Naikintos, bet nenu-galėtos kartos kelias*: Prisiminimai, Vilnius, p. 117–121.

THE EARLY PHASE IN COMPOSING THE PARTISANS' SONGS

KOSTAS ALEKSYNAS

Summary

The subject of this article comprises folksongs sung by the partisans, i.e. participants of the armed resistance against Soviet occupation taking place in Lithuania immediately after the World War II. These songs used to sustain the spiritual fortitude of the fighters helping them to survive the hardships of the armed resistance, like living in the woods and experiencing constant threat of danger and death. The patriotic songs sung by the partisans inspired them to be proud and remain free even in the occupied country. Under these conditions, the military songs were particularly becoming: both the old ones and those performed by the soldiers of the former independent Lithuanian army (many of them also having joined the partisan movement). Folksongs expressing pessimistic feelings, particularly those dominated by the motif of bidding farewell or sorrowful parting with someone dear leaving for unknown lands were especially favored. In the underground, numerous poetic pieces were composed, many of them subsequently being turned into folksongs. Poems in earlier print were sought out in order to turn them into songs. Some of those poems had to be adapted to better suit the reality of the time. In the process, the notion allowing depersonalization of the poems and transforming them in the way that folksong is transformed by oral tradition, was adhered to. Cases when only the beginning of some popular song text was taken, while further composition of a different poetic piece followed, were also quite numerous. The composers of the partisans' songs productively adapted earlier songs as starting points for creating new story lines and poetic images.

Gauta 2009-03-23